

М.М. ІЖА. ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано особливості здійснення політики регіонального розвитку в європейських країнах, розглянуто основні концепції розвитку регіонів та напрями реалізації регіональної політики ЄС. Визначено чинники, які слід враховувати при розробці регіональної політики в Україні.

Ключові слова: регіональний розвиток, регіональна політика, концепція регіонального розвитку.

Проанализированы особенности осуществления политики регионального развития в европейских странах, рассмотрены основные концепции развития регионов и направления реализации региональной политики ЕС. Определены факторы, которые следует учитывать при разработке региональной политики в Украине.

Ключевые слова: региональное развитие, региональная политика, концепция регионального развития.

The article analyses the specific of realization regional development policy in the European countries. It examines the main conception of regional development and the main direction of the EU regional policy. The factors to take into account for the Ukrainian regional policy are defined.

Key words: regional development, regional policy, concept of regional development.

Аналізуючи підходи європейських держав до стимулювання регіонального розвитку, слід виділити дві основні площини її здійснення. Перша – це власне політика урядів країн-членів щодо розвитку регіонів в залежності від обраної стратегії. Друга площина – це наднаціональний рівень на якому розробляється і здійснюється загальноєвропейська стратегія розвитку регіонів як складових частин Європейського Союзу. Як правило, ці площини перетинаються для координації зусиль і досягнення спільної мети – стимулювання розвитку регіонів.

У межах своєї компетенції національні уряди можуть віддати перевагу одному з існуючих підходів до розвитку регіонів або ж комбінувати їх в залежності від особливостей регіону, загального стану розвитку економіки, стратегічного бачення розвитку держави тощо. Як правило, сучасні теорії розвитку регіонів виділяють різні завдання держави – від підвищення кваліфікації робочої сили через інвестиції в інфраструктуру та підтримки експорт до створення інститутів, які сприятимуть розвитку підприємництва, поширенню новаторських методів управління, технології.

Однією із популярних теорій регіонального розвитку є теорія економічної бази, яка ґрунтується на важливості експорту для розвитку регіону. Найважливішим елементом стимулювання економічного зростання є зовнішній попит на товари, які виробляються, і на послуги, які надаються, на території регіону. Фірми і сектори економіки, які виробляють експортні товари, становлять економічну базу регіону. Це створює ефект мультиплікації для розвитку споріднених секторів, підприємств, місцевого і регіонального ринку послуг.

Інша група теорій економічного розвитку підкреслює важливість територіальної концентрації регіонального розвитку та політичні наслідки, які з неї випливають. Найбільш відомою є теорія полюсів росту Ф. Перре. За цією теорією, еко-

номічний розвиток сконцентровано у найбільш розвинутих підприємствах, галузях і секторах виробництва, які і складають так звані «полюси росту» для всієї економіки. Загадані «полюси» характеризуються дуже сильною позицією на ринку, швидкими темпами росту і величезною кількістю коопераційних зв'язків. Полоси росту є імпульсом для розвитку економіки, але в той же час підпорядковують своїй діяльності слабші суб'єкти ринкової економіки.

Досить багато теорій регіонального розвитку визнають технологічні інновації ключовим чинником майбутнього регіону. Технологічні зміни сприяють підвищенню продуктивності праці, забезпечують конкурентну перевагу на зовнішніх ринках, модернізацію економіки в регіонах. Тому найважливішими елементами сучасної економіки регіону є знання і технологічний розвиток. На основі цього Р. Флорида вжив термін «регіон, який вчиться», для якого основним рушієм розвитку є постійна інновація та здатність до адаптації у мінливих ринкових умовах¹. Завдання держави полягає у стимулюванні всіх факторів, які впливають на розвиток науки і досліджень, удосконалення кадрів, впровадження високих технологій на підприємствах «регіону, який вчиться». На думку Р. Флориди, для успішного економічного розвитку міста важливими є «три Т» – талант, технології і толерантність, а також здатність привабити і мобілізувати творчих професіоналів, що складають новий «творчий клас»².

Інші вчені також радять надавати державну підтримку технологічному розвитку. Найчастіше, з метою стимулювання технологічного розвитку економіки, рекомендують створювати регіональну систему інновації та розбудовувати відповідні державні інститути. Держава може сприяти появі мережі співробітництва між науковими, експертними і економічними інститутами створюючи посередницькі структури – регіональні інноваційні центри і наукові парки, які спеціалізуються на поширенні та освоєнні нових виробничих технологій. Стимулювання наукових досліджень може відбуватися у формі податкових пільг, кредитів чи безпосередніх дотацій, тощо.

Теорія кластерів передбачає участь держави в підтримці розвитку, як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Державна влада повинна проводити регіональну політику підтримки розвитку промислових кластерів, але не бажано концентрувати зусилля на якомусь окремому регіоні. Крім того влада не повинна намагатися створювати цілком нові кластери, оскільки це вимагає величезних державних інвестицій і не гарантує довготривалого і самостійного розвитку³. Стратегія розвитку повинна орієнтуватися на регіони, а не на окремі сектори чи фірми. Зусилля влади слід спрямувати на розвиток науки, дослідницької діяльності та навчання. Важливою є підтримка мережі співробітництва між різними інституціями та спілками підприємців, профспілками, іншими громадськими організаціями. Велике значення для підвищення конкурентноздатності кластеру має залучення прямих зарубіжних інвестицій, активне просування регіону і підтримка розвитку експорту.

Що стосується наднаціонального виміру регіональної політики, то на сьогодні вона має три основних напрями. Перший полягає в акцентуванні уваги на сприянні економічному зближенню, допомозі найменш розвиненим регіонам, які розташовані в основному у країнах Східної Європи. Другий напрям передбачає широкий набір заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентноздатності та створення нових робочих місць. Останній, третій, напрям спрямований на налагодження співробітництва між регіонами та країнами для зменшення

важливості національних кордонів у розвитку економіки.

На сьогодні регіональна політика в Європейському Союзі більше не розглядається як механізм допомоги регіонам для досягнення ними середніх показників по ЄС, хоча цей аспект не втратив свого значення. Конкуренція все більше має місце між регіонами світового ринку, а успішні регіональні економіки стають реальними гравцями, що визначають подальший розвиток світової економіки. «Регіональна політика ЄС тепер являє собою політику, яка визначає та орієнтується на можливості майбутнього, мобілізуючи потенціал, який недостатньо використовується, а не виплачуючи компенсацію за проблеми минулого»⁴.

Особлива увага приділяється Брюсселем використанню регіональних і місцевих ресурсів і навичок. Хоча джерелом інновацій часто стають невеликі компанії, які добре орієнтуються у ситуації на місцях, однак ще отриманню позитивних результатів сприяє широке співробітництво, в тому числі в рамках відповідних мереж. Ініціатива «Регіони за економічні зміни» (The Regions for Economic Change initiative) стимулює місцеві і регіональні мережі у державному та приватному секторі до обміну досвідом і навичками в якості способу вивчення і запровадження змін. Ініціатива «Регіони за економічні зміни» була започаткована Європейською Комісією у 2006 р. для покращення здатності міжрегіональних і міських мереж перевіряти найновіші стратегічні ідеї, а потім швидко запроваджувати їх в регіональні стратегічні програми.

Важливим елементом регіональної політики в рамках ЄС є зближення країн-членів шляхом покращення транспортного сполучення. Близько 22% політики зближення ЄС спрямовуються на інвестиції у транспортні проекти, що є відображенням значення сучасних ефективних транспортних зв'язків для економічного успіху та соціального розвитку.

Багато уваги також приділяється знаходженню і утриманню балансу між розвитком міст і сільських територій.

В рамках програм європейського регіонального розвитку визнаються конкретні проблеми, які стоять перед містами та сільськими територіями і пропонуються різні, але взаємопов'язані рішення. Так, наприклад, програма Ініціатива міської громади (URBAN Community Initiative) здійснювалася в середині 1990-х років з метою створення можливостей для інновацій в сфері розробки стратегій. Ці програми зосереджувалися на сильних місцевих міських громадах, що покращувало відповідальність на місцевому рівні і вирішувало проблеми, які мали негативний вплив на якість життя у містах. Вони доповнювалися співробітництвом в рамках мереж завдяки програмі URBACT. В результаті із невеликого пілотного проекту цей підхід до стійкого розвитку міст перетворився у складову основної стратегії розвитку регіонів з 2008 року. У сільській місцевості досить тривалий час застосовувався підхід до підтримки компаній і місцевих громад, в яких сільське господарство не здатне забезпечити стабільного джерела розвитку.

Детальний аналіз європейської політики розвитку регіонів дає змогу виділити наступні чинники, які слід враховувати при розробці регіональної політики в Україні.

1. Врахування існуючих економічних умов. Європейський досвід чітко вказує на те, що рівні умови для здійснення підприємницької діяльності та іншої економічної активності, які забезпечуються на європейському рівні і в рамках спільного ринку, є фундаментальними для розвитку економіки ЄС. Водночас успішність стратегій росту значною мірою залежить від їх взаємодії з окремими

національними стратегіями, пов'язаними із конкретними секторами: податками, ринком праці тощо. Сприятливі макроекономічні умови і відповідне мікроекономічне середовище (регуляторна політика, діловий клімат) є передумовами для реалізації ефективних стратегій допомоги відстаючим регіонам. Якщо стратегії національних урядів спрямовані на обмеження самостійності регіонів, то ресурси, які можна було б спрямувати на їх економічний розвиток, витрачаються на боротьбу з інстанціями вищого рівня.

2. Розробка індивідуальних стратегій із комплексом відповідних заходів. Досвід ЄС засвідчив, що вирішальним чинником, здатним забезпечити тривалий розвиток регіону є накопиченні і розвиток знань та навичок на даній території. Тому стратегії економічного розвитку слід розробляти з урахуванням специфіки даного регіону, адаптуючи їх до потреб і прагнень його мешканців. З великого різноманіття засобів досягнення цілі слід з самого початку сформувати відповідний комплекс заходів, спрямованих на реалізацію такої індивідуальної стратегії. Хоча престижні інвестиційні проекти відіграють важливу роль і можуть стати відправною точкою або ж стати каталізатором майбутніх вигід, однак досвід ЄС свідчить на користь тих, хто наповняє на важливості в першу чергу інвестицій та інновацій у сфері малого і середнього бізнесу для економічного розвитку регіону.

3. Стабільність фінансування та узгодження програм. Запорукою успішності реалізації регіональних програм в ЄС є семирічний плановий період, який закріплюється прийняттям відповідного бюджету на їх фінансування. Це забезпечує стабільність інвестицій у довгострокові проекти, зумовлені стратегічним баченням, та захищеність від змін у політичній сфері.

4. Необхідність міжнародного співробітництва. Стимулювання транскордонного і міжрегіонального співробітництва, яке є одним із елементів регіональної політики ЄС з самого її початку, значно сприяло регіональному розвитку складових частин Союзу. З одного боку, можливість сприяти розвитку конструктивних контактів між регіонами через зовнішні кордони ЄС допомогла багатьом країнам-кандидатам підготуватися належним чином до виконанню обов'язків, що накладе членство в Союзі, а також формувала у їхніх громадян позитивне ставлення до майбутнього вступу. З іншого боку, співробітництво між регіонами в межах кордонів ЄС зміцнило відносини між іноді відносно поділеними або ізольованими територіальними громадами, що найбільш яскраво спостерігається у мирному процесі в Північній Ірландії. Здатність об'єднувати регіони кількох країн, які характеризуються спільними проблемами (зокрема в регіоні Балтійського моря), сприяє застосуванню практичного і конструктивного підходу до спільного розвитку.

5. Визнання позитивних і негативних наслідків урбанізації. В Європі, як і в інших регіонах світу, урбаністичні агломерації (або території великих міст) розглядаються в якості ключових чинників економічного росту. Європейський досвід демонструє неоднозначні наслідки економічної концентрації на просторовий розвиток країн. Європа, з її відносно високою щільністю населення і високими цінами на землю, стикається з такими проблемами великих міст, як перенаселення, забруднення і злочинність. Тому економічні вигоди від урбанізації слід співставляти із затратами, пов'язаними із вирішенням вказаних проблем.

6. Важливість невеликих і середніх міст. Європа переконалася, що чинниками росту є не лише крупні міста. Досвід регіональної політики в Іспанії та інших країнах свідчить про важливість наявності зв'язків в контексті невеликих і

середніх міст (поліцентричний розвиток), а також необхідності врахування ролі місцевих центрів в сільській місцевості. Роль середніх міст полягає у поєднанні великих і малих міст та віддалених сільських територій в єдине ціле. Середні за розміром міста також відіграють важливу роль у сприянні інтеграції, розвитку зв'язків та посиленні ефекту від економії на масштабі. Не менш важлива їх функція полягає у стримуванні депопуляції сільських територій.

7. Акцент на створення робочих місць та формуванні капіталу. Місцевий розвиток відіграє ключову роль у стимулюванні економічного росту у відсталих регіонах. Домогтися значного зменшення рівня бідності на цих територіях можна шляхом розробки програм щодо створення нових робочих місць. Крім того Європа характеризується відносно низькою географічною мобільністю працівників. В результаті все більшого поширення набувають стратегії, що мають на меті сприяння ініціативам у сфері місцевої зайнятості і формування потенціалу, щоб відсталі регіони могли користатися вигодами від налагодження прямих зв'язків з основною економікою.

1. *Florida R.* The Learning Region // Z.J. Acs (red.), Regional Innovation, Knowledge and Global Change. – New York: Pinter, 2000. – P. 12. 2. *Florida R.* The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. – New York: Basic Books, 2002. – P.47. 3. *Porter M.E.* New strategies for inner-city economic development // Economic Development Quarterly. – 1997. – № 1. – P. 421. 4. *Гуле Р.* Европейская региональная политика: источник вдохновения для страна, которые не входят в ЕС? – Брюссель, Office of the Official Publications of the EU, 2009. – С. 6.